

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

پایان نامه کارشناسی ارشد رشته ی زبان و ادبیات عربی

(تحلیل جامعه شناختی رمان ارض النفاق اثر یوسف السباعی بر اساس نظریه ی لوسین گلدمن)

استاد راهنما:

دکتر زینب عرفت پور

استاد مشاور:

دکتر معصومه نعمتی قزوینی

پژوهشگر:

رضا شیرپور

بهمن ماه ۱۳۹۹

مدیر محترم تحصیلات تکمیلی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

با سلام

بدینوسیله گواهی می شود اصلاحات مورد نظر هیات داوران در پایان نامه خانم/آقای
به شماره دانشجویی دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد رشته
باعنوان:

به طور کامل اعمال شده است و تکثیر و صحافی آن از نظر امضاء کنندگان ذیل بلامانع است:

نام و نام خانوادگی استاد راهنما	۱-
نام و نام خانوادگی استاد مشاور	۲-
نام و نام خانوادگی استاد داور	۳-
تاریخ و امضاء:	
تاریخ و امضاء:	
تاریخ و امضاء:	

تأیید رئیس پژوهشگاه:

نام و نام خانوادگی رئیس پژوهشگاه
تاریخ و امضاء:

تأیید کارشناس پژوهشی تحصیلات تکمیلی از نظر انطباق با آئین نامه نگارش:

نام و نام خانوادگی کارشناس
تاریخ و امضاء:

تأیید مدیر تحصیلات تکمیلی:

نام و نام خانوادگی مدیر تحصیلات تکمیلی
تاریخ و امضاء:

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری
پڑھنا، سمجھنا، انسانیت و عظمت لائے گا
مدیریت تحصیلات تکمیلی

بسمہ تعالیٰ

ہیأت داوران در جلسہ مورخ ۱۳۹۹/۱۱/۱۹

پایان نامہ تحصیلی آقای رضا شیرپور دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد

رشته زبان و ادبیات عرب

تحت عنوان :

"تحلیل جامعہ شناختی رمان ارض النفاق اثر یوسف السباعی طبق نظریہ لوسین گلدمن"

را بررسی کردند و پایان نامہ با نمرہ ۱۷/۵ و درجہ خوب بہ تصویب نہایی رسید.

۱. استاد راہنمای پایان نامہ، سرکار خانم دکتر زینہ عرفت پور امضا

۲. استاد مشاور پایان نامہ، سرکار خانم دکتر معصومہ نعمتی قزوینی امضا

۳. استاد داور پایان نامہ، سرکار خانم دکتر رقیہ رستم پور امضا

۴. رئیس پڑھنا، سمجھنا، انسانیت و عظمت لائے گا، جناب آقای دکتر علیرضا شعبانلو امضا

۵. مدیر تحصیلات تکمیلی، جناب آقای دکتر روح اللہ کریمی امضا

تقدیم به

روح بلند دانشمندی برجسته و پارسایی بی ادعا؛

شهید حاج حسن طهرانی مقدم

و شهید عزیز؛

حاج قاسم سلیمانی

و تمامی شهدای سرزمینم که جان خود را در راه دفاع از میهن فدا کرده اند؛

و به پدر و مادر عزیزم؛

به پاس محبت های بی دریغشان که هرگز فروکش نمی کند و در تمامی مراحل زندگی حامی و مشوق من بوده اند.

تقدیر و سپاس

((من لم يشكر المخلوق لم يشكر الخالق))

سوگند به قلم و آنچه که می نویسد، شکر و سپاس تنها شایسته نام آن مهربان است که نخستین و بزرگترین یاری گر بندگان در آغاز و پایان هر کاری است.

شایسته است از استاد ارجمند، سرکار خانم دکتر زینه عرفت پور به خاطر راهنمایی های دلسوزانه که در این تحقیق مرا مورد لطف خود قرار دادند، تشکر و قدر دانی کنم.

از استاد مشاور گرانقدر، سرکار خانم دکتر معصومه نعمتی قزوینی نیز بسیار سپاسگزارم که مرا در این پژوهش یاری و همراهی نمودند.

چکیده

یوسف السباعی (۱۹۱۷-۱۹۷۸) یکی از داستان نویسان معاصر مصری است. او در رمان *أرض النفاق*، زندگی واقعی جامعه بشری، مسائل و مشکلات موجود در جامعه مصر را ترسیم کرده است. تحلیل جامعه شناختی این رمان، بر اساس نظریه لوسین گلدمن انجام شده است. گلدمن تاکید می کرد، که اثر ادبی در درون خود جامعه ای زیباتر از جامعه ی عالم واقعی را می آفریند تا به واسطه ی خلق تحولاتی در درون آن مواضع و دیدگاه های اصلاحی خود را به خوانندگان و در واقع جامعه حقیقی خود منتقل نماید و آگاهی جمعی را ارتقا بخشد. در این راه وی از مفاهیم و تکنیک های چندی نظیر بحث، کلیت، جهان نگری، آگاهی کنونی و آگاهی ممکن و شخصیت پروبلماتیک و شیء وارگی و غیر آن بهره برده و تحت مباحث ساختارگرایی تکوینی خود به رمزگشایی از جامعه خلق شده، در آثار ادبی پرداخته است. در این پژوهش سعی شده است، با روش توصیفی-تحلیلی علاوه بر معرفی نویسنده معاصر مصری یوسف السباعی، به تحلیل مولفه های اجتماعی در رمان *أرض النفاق* از دیدگاه لوسین گلدمن پردازد، تا توانایی نویسنده ی بزرگی چون یوسف السباعی را در بیان مسائل و مشکلات جامعه ی مصر نشان دهد. نتیجه این تحقیق بیانگر این است که، یوسف السباعی در رمان *أرض النفاق*، نسبت به مسائل اقتصادی، سیاسی، اجتماعی جامعه عصر خود بی تفاوت نبوده است و سعی داشته تا با نشان دادن مشکلات اجتماعی و هم چنین با استفاده از قدرت قلم خود واقعیت های افراد و جامعه در جهت رسیدن به یک جامعه آرمانی به تصویر بکشد.

کلمات کلیدی: جامعه شناسی ادبیات، رمان، لوسین گلدمن، *أرض النفاق*.

– کلیات

۱– فصل اول ۱۰

۱-۱ بیان مسئله ۱۲

۲-۱ اهمیت و ضرورت ۱۴

۳-۱ اهداف پژوهش ۱۵

۴-۱ پیشینه پژوهش ۱۵

۵-۱ روش انجام پژوهش ۱۵

۶-۱ مفاهیم پژوهش ۱۸

۷-۱ چارچوب نظری ۱۹

۸-۱ سوال های پژوهش ۲۱

۹-۱ فرضیه های پژوهش ۲۱

۱۰-۱ اجنبه های جدید بودن و نوآوری ۲۱

۱۱-۱ فنون و ابزار گردآوری اطلاعات ۲۲

۱۲-۱ قلمرو پژوهش ۲۳

۲– فصل دوم ۲۵

۱-۲ تعریف داستان ۲۵

۲-۲ پیدایش داستان ۲۵

۳-۲ داستان و عناصر آن ۲۵

۴-۲ زندگی نامه یوسف السباعی ۲۷

۲۷	۵-۲ زندگی نامه شخصی
۲۸	۶-۲ زندگی نامه ادبی
۲۹	۷-۲ آثار یوسف السباعی در دوره های مختلف حیات ادبی
۳۱	۸-۲ ویژگی داستان های یوسف السباعی
۳۲	۹-۲ سبک نویسندگی السباعی
۳۳	۱۰-۲ یوسف السباعی از دیدگاه ناقدان و ادبا
۳۴	۱۱-۲ زندگی نامه گلدمن
۳۶	۱۲-۲ جامعه شناسی ادبیات از دیدگاه گلدمن
۳۶	۱۳-۲ رمان از دیدگاه گلدمن
	۳- فصل سوم
۳۹	۱-۳ رابطه جامعه با ادبیات
۴۳	۲-۳ نقد جامعه شناختی
۴۷	۳-۳ مکاتب جامعه شناختی
۴۸	۴-۳ جامعه شناسی ادبیات
۵۱	۵-۳ میخائیل باختین
۵۱	۶-۳ پیر زیما
۵۲	۷-۳ لوکاچ
۵۳	۸-۳ گلدمن
۵۴	۹-۳ ویژگی های نقد گلدمن
۵۵	۱۰-۳ نقد ساختارگرایی تکوینی

۱۱-۳	محور اصلی آرای گلدمن	۶۲
۱۲-۳	جهان نگری	۶۴
۱۳-۳	ادبیات و طبقات اجتماعی	۶۶
۱۴-۳	ساختار رمان و جامعه	۶۹
۱۵-۳	جامعه شناسی در حوزه ادبیات عربی	۷۳
۴- فصل چهارم		
۱-۴	خلاصه رمان ارض النفاق	۷۸
۲-۴	تحلیل جامعه شناختی اقتصادی رمان ارض النفاق	۸۰
۳-۴	تحلیل جامعه شناختی سیاسی رمان ارض النفاق	۸۵
۱-۳-۴	بیان مشکلات سیاسی در جهت رسیدن به جامعه آرمانی	۸۵
۱-۱-۳-۴	خفقان در جامعه مصر	۸۵
۲-۱-۳-۴	احزاب در جامعه مصر	۸۵
۳-۱-۳-۴	تزویر و تقلب در انتخابات و نفاق منافقان	۸۶
۴-۱-۳-۴	بی عدالتی در دستگاه قضایی مصر	۸۹
۴-۴	تحلیل جامعه شناختی اجتماعی رمان ارض النفاق	۹۰
۱-۴-۴	بیان مشکلات اجتماعی برای رسیدن به جامعه آرمانی	۹۰
۱-۱-۴-۴	تغییر شیوه ازدواج و کنترل نسل	۹۱
۲-۱-۴-۴	خودسازی	۹۲
۳-۱-۴-۴	تذکر به طبقه اجتماعی نویسندگان در جامعه	۹۳
۴-۱-۴-۴	تضاد طبقاتی	۹۴

- ۴-۵ تحلیل جامعه شناختی شخصیت های رمان ارض النفاق ۹۷
- ۴-۵-۱ قهرمان داستان (راوی) ۹۸
- ۴-۵-۲ تاجر اخلاق ۱۰۰
- ۴-۵-۳ زینهم پاشا ۱۰۱
- ۴-۵-۴ نویسندگان ۱۰۲
- ۴-۵-۵ حیوانات ۱۰۳
- ۴-۶ تحلیل جامعه شناختی مکان ها در رمان ارض النفاق ۱۰۳
- ۴-۶-۱ محله های فقیر نشین (زینهم - القللی) ۱۰۴
- جمع بندی ۱۰۷
- منابع ۱۱۲
- خلاصه به زبان عربی ۱۱۶

فصل اول

کلیات پژوهش

یکی از محورهای جامعه‌شناختی ادبیات، این است که اثر ادبی بیان یک نوع آگاهی جمعی است. لوسین گلدمن با ارائه‌ی نظرات خود در چارچوب ساختارگرایی تکوینی، معتقد است ساختار اثر ادبی با ساختار جامعه یکسان است. بنابراین برای نقد اثر ادبی، مسائل اجتماعی و سیاسی را در نظر می‌گیرند. جامعه‌شناسی ادبیات، در پی نشان دادن ارتباط میان ادبیات و جامعه می‌باشد. از سوی دیگر گلدمن معتقد است، مسائل اجتماعی در رمان بیشتر از هر قالب ادبی دیگر بروز می‌کند. یوسف السباعی به عنوان یکی از نویسندگان معاصر مصری، مشکلات مردم جامعه خود را دریافت. او با نشان دادن مشکلاتی چون، معضلات اجتماعی، فاصله طبقاتی مردم جامعه، و پرده برداشتن از اعمال ناشایست هیئت حاکمه مصر، و فقر مردم، در رمان ارض النفاق نشان داد که نسبت به محیط اجتماعی خود، شناخت درستی داشته است و رمان ارض النفاق که به آن می‌پردازیم، از جمله رمان‌های سباعی است که در مصر در قالب فیلم سینمایی به نمایش درآمده است و این رمان، نمونه‌ی والای یک رمان اجتماعی است که بخش اعظمی از مسائل و مشکلات مصر را در خود جای داده است. این تحقیق با رویکرد جامعه‌شناختی به بررسی علت‌های مشکلات اجتماعی موجود در جامعه مصر از جمله، مسائل اقتصادی، سیاسی، و اجتماعی در درون رمان ارض النفاق و مهم‌ترین عناصر هر یک از آن‌ها پرده برداشته و به درد‌های نهفته جامعه مصر پرداخته است.

این پژوهش در چهار فصل تدوین شده است؛ فصل اول، درباره‌ی کلیات، تعریف مسئله، اهداف پژوهش، سؤالات پژوهش، پیشینه پژوهش، فرضیه‌ها، روش انجام پژوهش، جنبه‌های نوآوری پژوهش، فنون و ابزار گردآوری پژوهش، و قلمرو پژوهش است. در فصل دوم، به تعریف داستان، پیدایش داستان، زندگی‌نامه یوسف السباعی، زندگی‌نامه لوسین گلدمن، آثار یوسف السباعی، ویژگی داستان‌های یوسف السباعی، سبک نویسندگی او، دیدگاه ادبا و ناقدان درباره‌ی سباعی، جامعه از دیدگاه گلدمن، و رمان از دیدگاه گلدمن پرداخته ایم.

فصل سوم که بطن اصلی تحقیق از این فصل آغاز می‌شود، به رابطه‌ی ادبیات با جامعه، نقد جامعه‌شناختی، مکاتب جامعه‌شناختی، ویژگی‌های نقد گلدمن، محور اصلی آراء گلدمن، نقد ساختارگرایی تکوینی، ادبیات و ساختار جامعه، ساختار رمان و جامعه و جامعه‌شناسی در حوزه ادبیات عربی پرداخته ایم. در فصل چهارم، به بررسی مولفه‌های اجتماعی رمان، (اقتصاد - سیاست - جامعه) بر اساس دیدگاه لوسین گلدمن، پرداختیم و هر یک از این مولفه‌های جامعه‌شناسی را با زیرمجموعه‌های مرتبط با هر بخش، از

نظرگاه گلدمن مورد تحلیل و بررسی قرار دادیم و در پایان، نتیجه گیری و منابع و خلاصه پژوهش به زبان عربی ارائه می گردد.

۱- بیان مسئله

ادبیات با تمام پیچیدگی اش ذاتا یک محصول اجتماعی است. ماده اصلی ادبیات زبان است و زبان برای ارتباط با دیگران بکار گرفته می شود. تمامی قواعد و اصولی که برای نوشتن یک اثر ادبی بکار می گیریم تا اثر ادبی زیبایی به جامعه بشری ارائه دهیم نشان دهنده ی اجتماعی بودن ادبیات است، زیرا اگر ادبیات اجتماعی نبود نیازی به دانستن اصول و قواعدی برای خلق یک اثر ادبی نبود. در حقیقت ادبیات، یکی از مطالعات میان رشته ای است که محققان جامعه شناختی و ادبیات، با استفاده از مبانی و اصول و روش های تحقیق در این دو شاخه از علوم انسانی بدان می پردازند.

به عبارت دیگر، اهمیت نقد جامعه شناختی در تغییر زاویه ی دید و نقد ادبیات و دستیابی به شناخت جامعه است. رمان بستر مناسبی را برای نویسنده فراهم آورده است تا از طریق آن اوضاع جامعه ی خود یا فراتر از آن، جهان را در اثرش منعکس سازد.

از ابتدای قرن شانزدهم توجه بسیاری به ارتباط میان ادبیات و جامعه معطوف شد، عواملی همچون تخصصی شدن علوم و اختراع چاپ و رشد صنعت نشر منجر به علمی و اصولی شدن نقد و نقد جامعه شناختی شد. بسیاری از ناقدان همچون، رنه ولک و مادام دواستال را به عنوان اولین ناقدان جامعه شناس ادبیات معرفی می کنند. بعد از اینان، هیپولیت تن و گوستاو لانسون، نظریه جامعه شناسی خود را که مبنی بر موثر بودن عوامل تاریخی در خلق یک اثر ادبی بود عنوان کردند. در تمامی این پژوهش ها در قرن شانزدهم و هفدهم و هجدهم میلادی، نقد جامعه شناختی آثار ادبی بر پایه ی ذوق بود و پایه و اساس علمی نداشت اما در قرن بیستم، با روی کار آمدن آراء مارکس، فیلسوف و اقتصاددان آلمانی نقد جامعه شناختی متحول شد و علمی و اصولی گشت. آراء او بعد ها موجب الهام گرفتن ناقدان بزرگی چون، جورج لوکاچ، و لوسین گلدمن در فرانسه قرار گرفت.

لوکاچ یکی از تأثیر گذارترین نظریه پردازان نقد اجتماعی است. اهمیت کوشش های او به ویژه دریافتن پیوندهایی میان رمان های بزرگ و مسائل اجتماعی عصر است. از دیدگاه او، اثر ادبی واقعیت محض نیست؛ بلکه نوعی بازتاب واقعیت است. به بیان دیگر، لوکاچ ادبیات را جهان کوچکی می داند که جهان بزرگ تری

(واقعیت جهان) را بازتاب می‌دهد. از نظر او، این محتواست که شکل را پدید می‌آورد؛ همچنان که مرکز هر محتوایی نیز انسان است.

میخائیل باختین نیز از جمله کسانی بود که بر لوکاچ تاثیر گذاشت. بر اساس نظریه میخائیل باختین، آثار ادبی انعکاس دهنده جامعه خود هستند و نویسنده در خلق یک اثر ادبی توجه خاصی به آگاهی جمعی دارد.

نقد جامعه شناختی در نزد لوسین گلدمن بسیار شبیه آراء جامعه‌شناختی لوکاچ است. او با مطرح کردن این مسئله که مسائل اقتصادی و سیاسی و فرهنگی زیربنای آثار ادبی هستند و ساختار جامعه با ساختار رمان یکسان است؛ تحول عظیمی در علم جامعه‌شناسی ادبیات پدید آورد.

به عقیده گلدمن، آفریننده اثر ادبی نه یک فرد، بلکه طبقات و گروه‌های اجتماعی جامعه هستند. یک فرد هرگز نمی‌تواند ساختار ذهنی منسجمی منطبق با طبقه اجتماعی ایجاد کند. پس از آن گلدمن نظرات جامعه‌شناسانه خود را منسجم تر کرد و پژوهش‌های خود را از جامعه‌شناسی ادبیات به جامعه‌شناختی رمان محدود کرد. اولین مسئله در جامعه‌شناختی رمان رابطه میان فرم رمان و ساختار اجتماعی است که رمان در آن به وجود آمده است.

از دیدگاه گلدمن، رمان برگردانی از زندگی روزمره در عرصه ادبی است. گلدمن معتقد است خصلت جمعی آفرینش ادبی حاصل آن است که ساختار آثار با ساختارهای ذهنی گروه‌های اجتماعی که گلدمن از آن یاد می‌کند، در درون اجتماع شکل می‌گیرد و شاعر و نویسنده هم به عنوان یک فرد در درون همین گروه‌های اجتماعی رشد می‌کند و زبان را نه به عنوان هدف بلکه به عنوان وسیله به خدمت می‌گیرد و با استفاده از همه امکانات آن، ساختار ذهنی خویش را در قالب یک اثر به جامعه خود عرضه می‌دارد. بنابراین شاعر یا نویسنده مولود و محصول اجتماع است. نگاه جامعه‌شناختی در بررسی اثر ادبی، در واقع تبیین‌کننده فضای فکری و ساختار ذهنی خالق آن و نشان‌دهنده بسیاری از واقعیت‌های اجتماعی است. پیداست که در چنین رویکرد مطالعاتی ما ادبیات را آن‌چنان که هست بررسی می‌کنیم نه آن‌گونه که باید باشد.

از آن‌جا که یوسف السباعی (۱۹۱۷-۱۹۷۸) از جمله نویسندگان مشهور مصری است که در داستان‌ها و رمان‌های خود به مسائل اجتماعی توجه ویژه‌ای داشته‌است، و این ویژگی در رمان *أرض النفاق* وی بسیار برجسته است؛ لذا بر آن شدیم که مواردی چون، بررسی طبقات اجتماعی و مشکلات اجتماع و عوامل آن را در این رمان بر اساس دیدگاه لوسین گلدمن تحلیل و بررسی کنیم. منظور از بررسی طبقات اجتماعی در

رمان، آن است که طبقات جامعه مصر در آن دوره زمانی؛ از جمله طبقه ی اجتماعی نویسنده و جامعه ای که او به توصیف آن پرداخته، مورد تحلیل قرار گیرد و همچنین مقصود از مشکلات اجتماعی، برخی از رفتارهای نادرست اخلاقی جامعه ی نویسنده است که فضای جامعه را از توجه کردن به ارزش های اصیل اخلاقی دور کرده است و منظور از عوامل، ریشه های ایجاد شرایط نا مطلوب اخلاقی است که از نظر نویسنده به آن ها اشاره شده است.

۲- اهمیت و ضرورت پژوهش

اهمیت و ضرورت پرداختن به این پژوهش از آن جهت است که، دلیل شهرت این ادیب، اسلوب ساده و صمیمی و در عین حال استوار اوست. در تمام داستان های وی همدردی دلسوزانه با قهرمان داستان دیده می شود، زیرا نویسنده غالباً حوادثی را به تصویر کشیده که خود در آن ها حضوری فعال داشته است. این نوشته ها رنگ و بوی اخلاقی دارد و بر این اصل تاکید می کند که اخلاق، دین، بیداری، ذکاوت دستمایه ضروری برای حمایت از بشر است. آنچه که او را از دیگران متمایز می کند آن است که او جزء اولین نویسندگانی است که به دنبال اصلاح اجتماعی و حرکت برای استقلال و عدالت و آزادی است. یوسف السباعی در رمان ارض النفاق، ظلم و ستم و خفقان عصر خود و زندگی واقعی بشری، مسائل و مشکلات موجود در جامعه مصر را ترسیم می کند و تحلیلی اجتماعی از هنر را به جامعه ادبی معرفی می کند. بدین معنا که جامعه، موضوع تفکر هنرمند است نه منبع آن، در این صورت بحث استقلال هنرمند و فردیت او نیز محفوظ خواهد بود؛ به این معنا که هنرمند شرایط و اوضاع جامعه ای را به تصویر کشیده که خود نیز جزئی از آن و متأثر از آن است. امری که، پژوهشگران از برخی کشورهای جهان عرب با وجود ظرفیت بالای آنها در زمینه ی ادبیات غافل بوده اند؛ وهم چنین، یکی از مسائل جدید و ضروری در امر پژوهش های آکادمیک، مبتنی بودن این پژوهش ها بر نظریات علمی است، نظریه ی گلدمن از نظریاتی است که برای بررسی میان رشته ای ادبیات و جامعه می تواند راهگشای خوبی برای پژوهش های ادبی باشد. از این جهت اهمیت دارد که ریشه های رذایل اخلاقی را در یک جامعه شرقی مورد واکاوی قرار می دهد و از رهگذر بررسی آن، بر اساس نظریه گلدمن، افق های جدیدی فراروی پژوهش های میان رشته ای گشوده می شود. طبیعی است هرگونه تلاشی در تقویت این رویکرد می تواند به غنای فعالیت های علمی کمک کند. بر این اساس، نظریه ی گلدمن از نظریاتی است که برای بررسی میان رشته ای ادبیات و جامعه می تواند راهگشای خوبی برای پژوهش های ادبی باشد.

۳- اهداف پژوهش

شناخت جامعه‌ی مصر و بررسی طبقات اجتماعی و مشکلات و عوامل آنان، از رهگذر تحلیل جامعه‌شناختی یکی از رمان‌های اجتماعی یوسف السباعی ادیب برجسته مصری، به عنوان کشوری عربی که سال‌های طولانی تحت حکومت‌های استبدادی بوده است.

۴- پیشینه‌ی پژوهش

جامعه‌شناسی رمان روش نسبتاً نوینی است اما، طبق گواهی مرکز اطلاعات و آمار علمی ایران تاکنون تحقیقی پیرامون تحلیل جامعه‌شناختی رمان *أرض النفاق* اثر یوسف السباعی با توجه به نظریه‌ی لوسین گلدمن در ایران صورت نگرفته است و بررسی‌های انجام شده از سوی نگارنده نیز نشان می‌دهد که هیچ فعالیت پژوهشی و علمی بر روی این موضوع به خصوص صورت پذیرفته است. پیرامون آثار یوسف السباعی و نظریات لوسین گلدمن، بر روی رمان‌های عربی تاکنون پژوهش‌هایی صورت گرفته است که ازجمله‌ی آن می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

الف) در زمینه‌ی بررسی و تحلیل آثار یوسف السباعی، تحقیقاتی انجام شده است؛

۱- نبیل راغب، در کتاب «فن الروایة عند یوسف السباعی» در سال ۱۹۸۰ میلادی به بررسی چند رمان سباعی از جمله «أرض النفاق» از منظر نقد اجتماعی پرداخته است.

۲- ترجمه و تحلیل «طریق العوده یوسف السباعی» که توسط لیلا اظهر در سال ۱۳۸۹ و در دانشگاه تهران، به نگارش درآمده است. این پایان‌نامه، نویسنده به زندگی‌نامه‌ی یوسف السباعی و آثار وی، ساختار داستان نویسی و ترجمه طریق العوده پرداخته است.

۳- بررسی و شخصیت‌پردازی در داستان‌های کوتاه یوسف السباعی که به راهنمایی کبری روشنفکر و مشاوره خلیل پروینی در سال ۱۳۹۰ و در دانشگاه تربیت مدرس در مقطع کارشناسی ارشد انجام گرفته است. این پایان‌نامه، با تأکید بر عنصر شخصیت و اشاره به انواع آن و تحلیل داستان‌ها و شخصیت‌ها با دو رویکرد رئالیستی و رمانتیک، بیست و یک مجموعه داستانی نویسنده را مورد بررسی قرار داده است.

۴- ترجمه رمان (للی با من است) (ردی بر ساحل) اثر یوسف السباعی که با راهنمایی حسین شمس‌آبادی و مشاوره حجت‌الله فسقوری در سال ۱۳۹۱ در دانشگاه تربیت معلم و در مقطع کارشناسی ارشد انجام گرفته

است. این پایان نامه، با نگاهی گذرا به زندگی یوسف السباعی به ترجمه این رمان پرداخته است و با رویکردی رمانتیک به داستان آن را در فضایی عاشقانه ترجمه کرده است.

۵- ترجمه رمان نائب عزرائیل اثر یوسف السباعی همراه با تحلیل ساختاری آن که به راهنمایی علیرضا شیخی در سال ۱۳۹۲ در دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره) و در مقطع کارشناسی ارشد انجام گرفته است. این پایان نامه، تنها به تحلیل ساختار روایی این اثر پرداخته است.

۶- تحلیل رمان (أرض النفاق) اثر یوسف السباعی از دیدگاه مکتب واقع گرایی که به راهنمایی علی بیانلو و مشاوره فاطمه قادری در دانشگاه یزد در سال ۱۳۹۳ و در مقطع کارشناسی ارشد انجام شده است. این پایان نامه، به بررسی و تحلیل مشکلات و مسائل جامعه مصر پرداخته و در این پژوهش سعی شده است تا از دیدگاه رئالستی نویسنده نسبت به این مسائل تحلیلی را ارائه کند. وجه تمایز پژوهش ما با این پایان نامه، در آن است که ما رمان أرض النفاق را از دیدگاه یک نظریه پرداز اجتماعی معاصر مورد بررسی و تحلیل قرار داده ایم و به دنبال آن بوده ایم تا یک تحلیل علمی تر بر اساس یک نظریه جامعه شناختی، به جامعه علمی ارائه دهیم.

۷- نمود آرمان گرایی در رمان (لست وحدک) یوسف السباعی که به راهنمایی حمید ولی زاده و مشاوره مهین حاجی زاده در سال ۱۳۹۴ و در دانشگاه شهید مدنی آذربایجان و در مقطع کارشناسی ارشد، انجام گرفته است. این پایان نامه، سعی شده است تا با توجه به مکتب رمانتیسیم و تلفیقی از عناصر سازنده ی مکاتب دیگر، به زمینه ی آفرینش آثار بدیع در این حوزه و داستان این نویسنده تصویری ایده آل ارائه کند.

۸- شرح و ترجمه کتاب (نفخه من الإیمان) اثر یوسف السباعی که به راهنمایی عبدالاحد غیبیو مشاوره امیر مقدم در سال ۱۳۹۴، در دانشگاه شهید مدنی آذربایجان و در مقطع کارشناسی ارشد انجام گرفته است. در این پایان نامه، کوششی شده است تا با نگاهی گذرا به زندگی یوسف السباعی به شرح و ترجمه این کتاب بپردازد و تصویری از فضای حاکم بر ادبیات این رمان را به خواننده ارائه کند.

۹- بررسی و تحلیل یأس فلسفی - اجتماعی نویسندگان قرن بیستم عرب با تاکید بر سه رمان عربی، (أرض النفاق - حین ترکنا الجسر - الاعترافات)، که به راهنمایی علی نظری و مشاوره محمود میرزایی در سال ۱۳۹۶ و در دانشگاه لرستان و در مقطع دکترای تخصصی انجام شده است. این پایان نامه، مهم ترین گرایش ها به انواع یأس و جهان شمول بودن نظریات روانشناسی - فلسفی که توسط نظریه پردازان ارائه شده و نویسندگان آثارشان را تحت تاثیر آن نوشته اند را مورد بررسی قرار داده است.

ب) در زمینه ی نقد جامعه شناختی بر اساس نظریه لوسین گلدمن نیز تحقیقاتی انجام شده است که عبارتند از:

۱۰- تحلیل رمان (جای خالی سلوچ) بر اساس نظریه ساختار گرایی لوسین گلدمن که به راهنمایی غلامرضا پیروز در سال ۱۳۸۸ و در دانشگاه مازندران و در مقطع کارشناسی ارشد انجام گرفته است. در این پایان نامه، به بررسی و نقد این اثر از منظر نظریه های اجتماعی که یکی از مهم ترین رویکردهای نقد ادبی است، پرداخته است.

۱۱- بررسی نقد جامعه شناختی لوسین گلدمن در اثر مادام بواری فلور که به راهنمایی محمد حسین جواری و مشاوره مهدی افخمی نیا در سال ۱۳۹۰ و در دانشگاه تبریز و در مقطع کارشناسی ارشد انجام گرفته است. در این پایان نامه، سعی شده است تا نظریه های گلدمن در این اثر مورد بررسی قرار گیرد و علت پدید آمدن یک اثر ادبی در جامعه را پیدا کند.

۱۲- تحلیل رمان (سووشون) بر اساس نظریه ساختار گرایی لوسین گلدمن، که به راهنمایی احمد پارسا و مشاوره کمال خالق پناه در سال ۱۳۹۲ و در دانشگاه کردستان و در مقطع کارشناسی ارشد انجام گرفته است. این پایان نامه، به بررسی نوع ساختار معنا دار حاکم بر رمان از نظر گلدمن پرداخته است تا از طریق آن به تبیین گروه های اجتماعی و درک بهتر شرایط اجتماعی آن دوره برسد.

۱۳- نقد جامعه شناختی رمان (السكریه) اثر نجیب محفوظ از دیدگاه لوسین گلدمن، که به راهنمایی مصطفی پارسایی پور و مشاوره نرگس انصاری در سال ۱۳۹۴، در دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره) و در مقطع کارشناسی ارشد انجام شده است. این پایان نامه، به ناقدان جامعه شناسی و آراء متفاوت آن ها در نقد جامعه شناختی آثار ادبی پرداخته است، تا از میان آن ها به بتواند مسائل اجتماعی را به نقد بگذارد.

۱۴- بررسی مسائل اجتماعی در رمان (من زنده ام) اثر معصومه آباد که به راهنمایی محمد میر و به مشاوره حیدرعلی دهمرده، در سال ۱۳۹۴ و در دانشگاه زابل و در مقطع کارشناسی ارشد انجام گرفته است. این پایان نامه، با هدف بررسی و انعکاس واقعیات جامعه ایران قبل از انقلاب اسلامی و شرایط حاکم بر جنگ تحمیلی و مسائل اجتماعی که در داستان بدان پرداخته شده است، با تکیه بر رویکرد ساختار گرایی تکوینی انجام شده است.

۱۵- تحلیل جامعه شناختی رمان (سهم من) با تکیه بر نظریات لوسین گلدمن که به راهنمایی شروین خمسه در سال ۱۳۹۶ و در دانشگاه آزاد اسلامی و در مقطع کارشناسی ارشد انجام گرفته است. این پایان نامه، سعی

گردیده تا به این مسأله پاسخ دهد که چگونه عوامل سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی سبب نگارش این رمان شده است.

۱۶- مرتکرات بنویه لوسیان غلدمان التکونینه، که به راهنمایی عادل السعدی در سال ۲۰۱۹ میلادی و در دانشگاه الجزائرا انجام گرفته است. این پایان نامه، به انواع ساختار و نظریات گلدمن از دیدگاه روانشناسانه اشاره کرده است.

۱۷- مبانی نقد اجتماعی در ادبیات، مقاله ای که توسط کبری روشنفکر و معصومه نعمتی در مقطع دکتری و در سال ۱۳۸۹، در دانشگاه تربیت مدرس انجام گرفته است. این مقاله، با نگاهی تحلیلی به نقد اجتماعی توانسته است ضمن تبیین مبانی نقد اجتماعی در ادبیات، ازورای آرای گوناگون و گاه متناقض موجود در این زمینه به نوعی همگرایی و همسویی دست یابد.

۵-روش انجام پژوهش

روش مورد استفاده در این پژوهش رویکرد اجتماعی است، و در نگاهی کلی به رمان ارض النفاق و بررسی شخصیت و جایگاه نویسنده و شرایط جامعه و مشکلات موجود در آن، روشی توصیفی-تحلیلی است و شیوه ی جمع آوری اطلاعات کتابخانه ای است که از طریق مطالعه و فیش برداری از منابع مکتوب و الکترونیکی صورت گرفته است.

۶-تعریف مفاهیم پژوهش

الف) مفهوم جامعه: جامعه شناسی ادبیات - یکی از شاخه های جامعه شناسی هنر - ساخت و کارکرد اجتماعی ادبیات و ارتباط میان جامعه و ادبیات و قوانین حاکم بر آن ها را بررسی می کند. جامعه شناسی ادبیات نشان می دهد ادبیات نیز مانند خانواده، آموزش و پرورش، حکومت، اقتصاد و ... یک نهاد اجتماعی است؛ یعنی ریشه در زندگی اجتماعی انسان دارد. بر این اساس می توان جامعه شناسی ادبیات را علم مطالعه و شناخت محتوای آثار ادبی و خاستگاه روانی و اجتماعی پدید آورندگان آن ها و نیز تأثیر پابرجایی که این آثار در اجتماع می گذارند، تعریف کرد. در واقع جامعه شناختی ادبیات، مطالعه علمی محتوای اثر ادبی و ماهیت آن در پیوند با دیگر جنبه های زندگی اجتماعی است. (ستوده، ۱۳۷۸: ۷۸؛ وهبه، ۱۹۷۴: ۵۲۵).

ب) مفهوم فرهنگ: فرهنگ هر قوم، گروه یا جامعه، ثمره کوشش هایی است که اعضای آن ها در طول قرون و نسل ها در پاسخ به نیازهای مادی و غیر مادی خود به عمل آورده اند. فرهنگ را می توان متشکل از

دو بخش مادی و غیر مادی دانست. با این تفاوت، تمدن شامل عناصر مادی از قبیل خوراک، پوشاک، مسکن، وسایل و ابزار کار و فرهنگ غیرمادی شامل مجموعه آثار ادبی، ایدئولوژی ها، ارزش ها، هنجارها و ... است. به همین دلیل است که در بررسی ادبیات و هنر هر دوره و در ارتباط با فرهنگ غالب آن دوره آنچه بیشتر مورد نظر است فرهنگ با اجزا و عناصر غیرمادی است که بر شخصیت افراد و روابط و رفتارهای متقابل اجتماعی اثر می گذارد و از این طریق، نظام اجتماعی را نیز تحت تأثیر قرار می دهد. (وحید، ۱۳۸۸: ۷۹). باری، اوضاع فرهنگی هر دوره و هر جامعه در آثار ادبی و هنری آن دوره به نحوی نمودیافته است؛ در نتیجه با بررسی آن آثار و کاوش جامعه شناسانه و یا مردم شناسانه در آن، می توان به اوضاع فرهنگی حاکم بر فضای آفرینش آن آثار پی برد.

ج) مفهوم شخصیت: شخصیت به معنای ساخت عادات و رفتارهای کسب شده در زندگی اجتماعی است. اساس زیست شناختی شخصیت، فردیت است که همچون عاملی تعیین کننده در جریان اکتساب عقاید و منش ها دخالت دارد. در شخصیت، عناصر زیست شناختی، فردی و با عناصر اجتماعی به گونه ای ترکیب می شوند که تمایز علمی آن ها از یکدیگر بس دشوار خواهد بود. نابراین شخصیت هر فرد از دو جنبه انفرادی و اجتماعی تشکیل شده است که بخش اجتماعی، وجوه تشابه و بخش انفرادی، وجوه تمایز شخصیتی افراد را پدید می آورد. (همان، ۱۳۸۸: ۸۲).

۷- چارچوب نظری پژوهش

رویکرد مورد بررسی در این پژوهش، «جامعه شناسی رمان» و «نظریه لوسین گلدمن» است. مسئله انعکاس وضعیت فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، و ... در آثار ادبی همواره مورد توجه اندیشمندان بزرگ قرار گرفته است که بیان گر، رابطه جامعه و آثار ادبی و تأثیر عوامل فرهنگی، سیاسی، و اجتماعی در خلق آثار ادبی است. افکار و مضامینی که نویسندگان در آثار هنری خود به تصویر می کشند تبلوری از کیفیات روحی، عقاید، آرا، و جهان بینی آنان است، جهان بینی و ایدئولوژی شاعر و نویسنده نیز بر گرفته از فضای سیاسی، اجتماعی، و فرهنگی حاکم بر جامعه عصر اوست. به نظر گلدمن، ادبیات و فلسفه هریک به گونه ای نشان دهنده نگرش به دنیا هستند. در هیچ زمانی نوع نگرش به دنیا فردی و ذاتی نیست، بلکه از فرهنگ، تمدن، و مسائل اجتماعی موجود تأثیر پذیرفته است. به اعتقاد او، اندیشه فقط بخشی از واقعیت است یا واقعیتی کاملاً ذهنی نیست؛ زیرا انسان موجودی کامل و زنده است و به مثابه یک موجود کامل بخشی از مجموع های است که گروه اجتماعی نام دارد. یک اندیشه، یک اثر ادبی، هنگامی مفهوم واقعی اش را می یابد که بازگوکننده کل زندگی نویسنده آن اثر و سلوک مجموعه ضمیر آگاه و ناخودآگاه و عملکرد یک انسان از او باشد، ولی این سلوک که

راه را برای شناختن نویسنده می‌گشاید اغلب به طور مطلق از آن نویسنده نیست، بلکه سلوک یک گروه یا طبقه اجتماعی است که نویسنده می‌تواند عضوی از آن گروه یا طبقه باشد یا حتی ممکن است به آن تعلق نداشته باشد و فقط فکر آن گروه را بازگو کند. به خصوص هنگامیکه آثار برجسته یک نویسنده مورد بحث قرار می‌گیرد، باید در آن‌ها بازتاب اندیشه و فکر یک گروه یا طبقه اجتماعی را دید.

نظریه گلدمن بر این فرض بنا نهاده شده است، که هر رفتار انسانی تلاشی است برای پاسخگویی معنادار به وضعیتی خاص، و از این رو، گرایش دارد تا میان فاعل عمل و موضوعی که عمل بدان مربوط می‌شود، تعادل برقرار کند. سازه‌های اثر ادبی از دیدگاه لوسین گلدمن، نتیجه تاثیر بین عوامل فرهنگی و اجتماعی و هم چنین تخیل نویسنده است. ساختار اجتماعی، روابط بین افراد و روابط افراد با محیطشان می‌باشد. نظریه لوسین گلدمن شامل سه مقوله می‌شود؛ که شامل دیدگاه نویسنده درباره جهان، ساختار متن و ساختار اجتماعی می‌باشد.

الف) جهان بینی

گلدمن مفهوم جهان بینی را در نظریات خود توسعه داد. از نظر گلدمن، جهان بینی شیوه‌ای است که بوسیله آن واقعیتی دیده و احساس شده است. جهان بینی، یک شکل از آگاهی جمعی است که افراد را در یک گروه که دارای یک هویت جمعی هستند به هم می‌رساند. نویسنده عضوی از یک طبقه یا یک گروه اجتماعی است. جهان بینی در واقع، نظری از یک طبقه در برخی لحظات تاریخی است. آگاهی جمعی یا گروهی به عنوان یک واکنشی است که به وضعیت خاص اقتصادی و اجتماعی، که منجر به مجموعه‌ای از فعالیت‌ها برای آفرینش آثار ادبی توسط نویسندگان می‌شود. جهان بینی یک جهان انتزاعی، یک بیان نظری از گروه‌های اجتماعی خاص در شرایط اجتماعی جامعه است.

ب) ساختار متن

آثار ادبی یک محصول از ساختار جمعی موضوع و یا جامعه است. اثر ادبی یک ساختار ادغام شده منسجم دارد. لوسین گلدمن، اثر ادبی را از دو دیدگاه نشان می‌دهد. در مرحله اول، کار ادبی بیانی از جهان بینی خیالی است. ثانیاً، تلاش برای ابراز یک جهان بینی، نویسنده عالم شخصیت‌ها، اشیاء و روابط خیالی را می‌آفریند. گلدمن، رمان را به عنوان یک داستان درباره جست و جو، و برای جست و جو ارزش‌های اصیل تخریب شده، در یک جهان تخریب شده را تعریف می‌کند. گلدمن بیان می‌کند که معنای ارزش‌های اصیل به طور ضمنی، کلیتی هستند که در رمان ظاهر می‌شوند. ارزش‌ها بر اساس شکل دادن جهان به عنوان یک